

Натэла Мартысюк

Мінск

### Сучасны дыскурс фарміравання беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці: аналіз скрытых сэнсаў маніпулятыўнай стратэгіі

Лінгвістыка дыскурсу ў кантэксце Беларусі – адносна новае, але ўжо дастаткова распаўсюджанае рэчышча лінгвістычнага пошуку, якое прызнае адкрытасць моўнай сістэмы: факт дынамічнага ўзаемадзеяння моўнай, псіхалагічнай і сацыяльнай рэалій<sup>1</sup>. Плаўна адышоўшы ад базіснай парадэгмы лінгвістычнай навукі “мова–маўленне–тэкст” да новай парадэгмы “мова–маўленне–дыскурс”, лінгвістыка дыскурсу засяроджвае сваю ўвагу на максімальнай актуалізацыі практычнага складніка, то бок функцыянавання мовы-маўлення ў прасторы жывой камунікацыі<sup>2</sup>. Гэта значыць, што паведамленні (тэксты), якія з’яўляюцца ў выніку маўленчай актыўнасці, выяўляюць сябе як дыкурсныя падзеі, і павінны вывучацца ва ўзаемадзеянні лінгвістычных, экстралінгвістычных і паралінгвістычных фактараў. З гэтага ўзаемадзеяння вынікае і выключная значнасць міждысцыплінарных даследаванняў, дзе мова ўспрымаецца і вывучаецца як сацыяльная практыка<sup>3</sup>, якая адначасова і ўздзейнічае на сацыяльную структуру, і падпадае пад яе ўплыў.

У сваю чаргу, тэзіс “мова як сацыяльная практыка” ўздымае пытанне аб ролі мовы ў канструяванні і перадачы ведаў, аб ролі мовы ў арганізацыі сацыяльных інстытутаў і перадачы стэрэатыпаў ўлады<sup>4</sup>. Апошняе пытанне – аб ролі мовы ў перадачы стэрэатыпаў ўлады, то бок аб ролі мовы ва ўзнiкненні і замацаванні асіметрычных стасункаў паміж людзьмі (стасункаў сацыяльных, палітычных, рэлігійных, гендарных, этнічных) – з’яўляецца самым папулярным сярод даследчыкаў.

<sup>1</sup> Напрыклад, яшчэ ў XIX стагоддзі І. Бадуэн дэ Куртэнэ настойліва надаваў мовазнаўству статус сацыяльна-псіхалагічнай навукі. Гл.: И. Б о д у э н д е К у р т е н э , *Избранные труды по общему языкознанию*, т. 1, сост. В. Григорьев, А. Леонтьев, Москва 1963, с. 169, с. 217, с. 348, с. 353.

<sup>2</sup> *Лингвистика дискурса и перспективы ее развития в парадигме современной славистики*, вып. 2, сост. И. Уханова, А. Кожина, Е. Савич, Минск 2013.

<sup>3</sup> N. Fairclough, *Language and Power*, New York, 1989, p. 23.

<sup>4</sup> R. Wodak, *Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis* [online], <http://ores.su/en/journals/politicheskaya-lingvistika/2011-nomer-4/a91318> [доступ: 10.12.2016].

І пошук адказу на гэтае пытанне палягае ў межах крытычнага дыскурс-аналізу, дзе слова “крытычны” азначае спробу ўбачыць і растлумачыць узаемасувязь і абумоўленасць тэкставых структур праз сацыяльныя, кагнітыўныя, палітычныя, гістарычныя і культурныя кантэксты”<sup>1</sup>.

Дадзены артыкул працягвае традыцыю даследаванняў, якія выконваюцца ў межах крытычнага дыскурс-аналізу, і таму наш фокус увагі – сучасны дыскурс фарміравання нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў. Пад **дыскурсам фарміравання нацыянальнай ідэнтычнасці** мы будзем разумець від сацыяльнай камунікацыі, накіраванай на (пера)асэнсаванне каштоўнасных арыенціраў нацыябудавання ў перыяд крызісу нацыябудаўнічай дзяржаўнай палітыкі, якая традыцыйна фармулюецца ў катэгорыях мовы, культуры, калектыўнай памяці, месцаў памяці і інш.<sup>2</sup> Гэты тып дыскурсу, як практычна ўсе тыпы дыскурсу, ёсць кантэкстна залежным, і таму яго вызначаюць:

- агульны сацыяльны кантэкст, які ахоплівае сацыяльна-палітычную сітуацыю і эканамічную сітуацыю нашай краіны, кантэкст суседніх дзяржаў і кантэкст сусветнай супольнасці;

- нацыянальна-культурны кантэкст альбо архетыпы ўзаемадзеяння суб’ектаў культуры;

- моўна-маўленчы кантэкст, які ахоплівае прататыпічныя і функцыянальныя мадэлі камунікацыі інфармацыйнай і інтэрактыўнай прастораў.

Як паказваюць рэаліі нашай краіны, узаемасувязь паміж кантэкстамі ў большай ступені праяўляецца ў актах палітычнага волевыяўлення з боку грамадзянскіх культурніцкіх ініцыятыў, але не дзяржавы<sup>3</sup>, і таму грамадзянскія культурніцкія праекты мала падтрымліваюцца дзяржаўнымі сродкамі масавай інфармацыі, за выключэннем выпадкаў, калі асноўным суб’ектам палітыкі з’яўляецца Прэзідэнт. Вось чаму прадмет нашага даследавання складае рыторыка афіцыйнага публічнага дыскурсу, спецыфіка якой палягае ў нешматлікім матэрыяле – фрагментах вусных выступленняў Першай асобы дзяржавы ў дачыненні мовы тытульнай нацыі як галоўнага складніка нацыятварэння.

Далей на падставе аналізу камунікатыўных практык як асноўныхсэнсавых адзінак інфармацыйнага поля праграмы “паўзучай беларусі-

<sup>1</sup> Н. К р а в ч е н к о, *Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа*, Луцк 2012, с. 6–7.

<sup>2</sup> Гл.: В. A n d e r s o n, *Imagined communities: Reflections of the Origin and Spread of the Nationalism*, London, 1996; P. Bourdieu, *The Logic of Practice*, transl. by R. Nice, Stanford, 1990; K.W. D e u t s c h, *Nationalism and Social Communication*, London 1953; М. Х а л ь б а к с, *Социальные рамки памяти*, пер. с фр. и вступ. статья С. Зенкина, Москва 2007; Э. Г е л л н е р, *Нации и национализм*, пер. с англ.; ред. и послесл. И. Крупника, Москва 1995.

<sup>3</sup> Маецца на ўвазе, што ў незалежнай дзяржаве адказнасць за паспяховае рашэнне пытанняў нацыябудаўніцтва нясуць суб’екты палітыкі, упаўнаважаныя кіраваць краінай.

зацыі”<sup>1</sup> мы разгледзім лінгвапрагматычныя асаблівасці бягучага працэсу нацыятварэння. За аснову аналізу возьмем дыскурс-катэгорыю **камунікатыўнай стратэгіі**, пошук аперацыяналізатараў якой будзе ўлічваць усе неабходныя ўмовы функцыянавання моўнага знака<sup>2</sup>.

Распачне наш аналіз агляд кантэкстных умоў вытворчасці ўзораў маўлення, умоў, якія акрэсліваюць галоўныя тэндэнцыі сучаснага беларускага нацыябудаўнічага працэсу.

**Знешні кантэкст.** Падрабязна не ўзгадваючы трагічны лёс гісторыі роднага краю, пакінуўшы гэтую справу прабеларускім гісторыкам і палітыкам, палітолагам і сацыёлагам, але абапіраючыся на іх шматлікія кампетэнтныя меркаванні, адразу пачнем з абагуленага выкладання знешняга кантэксту.

З прычыны свайго ўнікальнага геапалітычнага становішча Беларусь заўжды знаходзілася ў цэнтры або заходніх, або ўсходніх мандыялісцкіх летуценняў, і тым не менш за кожным разам здолела захоўваць сваю нацыянальную культуру, свой нацыянальны менталітэт. І сённяшні дзень таму не выключэнне. Беларусь ізноў знаходзіцца на скрыжаванні двух рознакіраваных працэсаў – глабалізацыі і інтэграцыі<sup>3</sup>. Гэта значыць, што краіна стаіць перад выбарам: альбо захаваць нацыянальную ідэнтычнасць, альбо канчаткова яе страціць. На жаль, другая опцыя выбару – пагроза страціць нацыянальную ідэнтычнасць – пераважае першую і, са слоў культуролага Ю. Чарняўскай, характарызуецца тым, што большасць беларусаў ужо гатовая страціць сябе, бо “ведае родную мову і культуру значна горш, чым мову і культуру суседніх этнасаў”<sup>4</sup>. Але, насамрэч, як паказвае агульны знешні кантэкст, глабалізацыйна-інтэграцыйныя працэсы, працэсы уніфікацыі побыту і мыслення, толькі спрыяюць згуртаванасці ідэнтычнасцяў дзеля пазбаўлення ад відавочнай пагрозы рэдукцыі шматкультурнай разнастайнасці “адкрытага грамадства” да аднамернай мадэлі. Бо кожны народ імкнецца застацца самім сабою, захоўваючы сваю мову, культуру і этнічны тып, якія, у сваю чаргу, бесперапынна сілкуюць і ўзнаўляюць нацыянальныя склады быцця і мыслення. Па ўсім відаць, што сучасная беларуская нацыянальная ідэнтычнасць адчувае значнае напружанне адначасова і на кагнітыўным, і на сацыяльным узроўнях самасвядомасці: з аднаго боку, імкнучыся да сістэматычнага ўзнаўлення групавой ідэнтычнасці на падставе апазіцыі *Мы* і *Яны*; з другога боку,

<sup>1</sup> Скрытая праграма супрацьстаяння расійскай экспансіі.

<sup>2</sup> Згодна з каўзальна-генетычнай мадэллю апісання дыскурсу, прапанаванай прафесарам БДУ І. Ухванавай-Шмыгавай. Гл.: И. У х в а н о в а - Ш м ы г о в а, *Каузально-генетический подход в контексте лингвистики дискурса*, Минск 2014.

<sup>3</sup> Мы разглядаем словы ‘глабалізацыя’ і ‘інтэграцыя’ як паўнаwartасныя сінонімы са значэннем ‘уніфікацыя свету’.

<sup>4</sup> Гл. Ю. Ч е р н я в с к а я, *Народная культура и национальные традиции* [online], [http://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Culture/Chern/07.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Chern/07.php) [доступ 31.01.2016].

захоўваючы размытасць, невыразную акрэсленасць нацыянальнага менталітэту і тым самым пацвярджаючы званне “спозненай нацыі”<sup>1</sup>.

Атрымліваецца, што сучасны знешні кантэкст мала чым пагражае беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці. Ён, наадварот, узмацняе адчуванне нацыянальнай годнасці і нацыянальнай адметнасці і такім чынам толькі спрыяе працэсу нацыябудаўніцтва. Іншая справа – унутраны кантэкст.

**Унутраны кантэкст.** Храналагічныя рамкі нашага даследавання ахопліваюць перыяд 2014–2016 гадоў. Выбар часавых рамак даследавання абумоўлены аб’ектыўнымі прычынамі.

Пачынаючы з 1994 года, як моўная, так і дзяржаўная палітыка, мае на мэце дэбеларусізацыю<sup>2</sup> ўсіх сфераў грамадскага жыцця, бачачы ў гэтым дзейсны сродак барацьбы з палітычнай апазіцыяй. Родная мова пазбаўляецца статусу галоўнага чынніка нацыябудавання. Насамрэч, ад гэтага церпіць не толькі імідж незалежнай дзяржавы, але і нацыянальныя пачуцці носьбітаў беларускай культуры. Па ўсім відаць, што сёння слова “нацыянальны” у найменнях розных устаноў і мерапрыемстваў – семантычна пустое слова, таму што амаль усё справаводства і адукацыя краіны вядуцца на мове суседняй дзяржавы. Дайшло да таго, што родную мову ўжо мусяць выкладаць як замежную, а ў бацькоў, якія аддаюць дзяцей у школу альбо ў дзіцячы садок, абавязкова трэба пытаць згоды: на якой дзяржаўнай мове яны хочуць навучаць сваіх дзетак? Заўважым таксама, што ў свой час ані польскія, ані расейскія, ані бальшавіцкія ўлады не праводзілі падобнае апытанне бацькоў. Улады проста забаранялі адукацыю (роўна як і справаводства, і набажэнства) на роднай для беларусаў мове, старанна ствараючы стрэзатып: беларуская мова не прэстыжная мова (даслоўна: беларуская мова – вясковая / мужыцкая / калгасная мова; гэта не мова, гэта дыялект рускай). Паралельна ў свой час ішло фізічнае вынішчэнне нацыянальнай эліты<sup>3</sup>. На жаль, нацыянальная эліта беларусаў як творца і носьбіт нацыянальнай ідэі, а адсюль – і нацыянальнай ідэнтычнасці, сёння таксама знаходзіцца на стадыі ўтварэння.

Але вернемся да мовы. Трэба прызнаць, што палітыка дэбеларусізацыі атрымала перамогу. Тым не менш мова канчаткова не загінула, яна жыве, замацаваўшыся ў новым для сябе статусе, статусе элітарнасці, носьбітам якога выступае не столькі нешматлікая старая культурная эліта, колькі маладое пакаленне беларусаў, што валодае абвостраным пачуццём нацыянальнай годнасці. Менавіта гэтае пакаленне

<sup>1</sup> Тэрмін пазычаны ў С. Алексіевіч. Гл.: С. Алексіевіч, *Мы опоздавшая нация, а время ускоряется. 10 ярких цитат Алексиевич на встрече в Минске* [online], <http://news.tut.by/society/492577.html> [доступ: 15.04.2016].

<sup>2</sup> У Інтэрнэт прасторы распаўсюджаны назвы “этнацыд”, “лінгвацыд”.

<sup>3</sup> Аб ахвярах расійскага самадзяржаўнага, польскага шавіністычнага і савецкага таталітарнага рэжымаў гл.: Л. М а р а к о ў [online], [http://www.marakou.by/by/pressa/archiu/index\\_283.html](http://www.marakou.by/by/pressa/archiu/index_283.html) [доступ 15.05.2016].

спрабуе прышчапіць сваім бацькам і дзядам павагу і гордасць да гістарычнай спадчыны продкаў – роднай мовы. Таму зараз беларуская мова – гэта мова прагрэсіўнай грамадскасці сферы інфармацыйных тэхналогій, спорту, рэкламы, літаратуры, мастацтва, бізнесу, навукі. Хочацца назваць тэндэнцыю адраджэння роднай мовы тэндэнцыяй “насуперак”: беларуская мова жыве насуперак згодніцкай палітыцы дэбеларусізацыі.

А якая ж тады тэндэнцыя “дзякуючы”? Гэта нядаўнія падзеі ў суседняй Украіне, дзякуючы якім сталі выяўнымі палітычныя імплікатуры названай тэндэнцыі. Угледзеўшы пагрозу незалежнасці Беларусі і яе тэрытарыяльнай цэласнасці з боку Расіі<sup>1</sup>, афіцыйны беларускі публічны дыскурс у апошнія тры гады пачаў рэзка мяняць рыторыку пошуку ўнутранага ворага на латэнтную праграму супрацьстаяння расійскай экспансіі, на так званую праграму “паўзучай беларусізацыі”.

Асобна нельга не заўважыць, што афіцыйны палітычны дыскурс Беларусі, пачынаючы з 10 ліпеня 1994 года – першых і пакуль адзіных дэмакратычных выбараў Прэзідэнта, можа быць пазначаны як дыялагічны па форме і маналагічны па змесце. Такая рытарычная ацэнка зыходзіць з постсавецкіх рэалій, дзе абазначыўся запыт на моцнага гаспадарніка, на “свайго”, здольнага пазбавіць просты народ ад эканамічных праблем і чыноўніцкай усёдазволенасці і дапамагчы вярнуцца ва “ўтульны куток” СССР. Такім чынам матывацыйны профіль першага Прэзідэнта супаў з чаканнямі большасці электарату, які вітаў рыторыку каманднага стылю кіравання і тым самым надаў Прэзідэнту права гаварыць і дзейнічаць ад свайго імя, і які выказаў гатоўнасць быць маўклівым рэцыпіентам яго маніпулятыўнай стратэгіі.

**Вынікі даследавання.** Як адзначалася вышэй, за аснову нашага аналізу бярэцца дыскурс-катэгорыя камунікатыўнай стратэгіі, што, паводле І. Ухванавай-Шмыгавай, “ёсць своеасаблівым тэкстам у тэксце, то бок дыскурсіі, якая можа быць самастойным аб’ектам даследавання. Прычым перакрываванне розных стратэгіяў у адным макратэксце азначае перакрываванне шэрагу тэкстаў у межах аднаго тэкставага ўтварэння”<sup>2</sup>. Такім чынам, можна сказаць, што аб’ект нашага даследавання ўтварае стратэгія нацыябудаўніцтва, якая, з аднаго боку, падпарадкоўваецца агульнай, дамінуючай, стратэгіі афіцыйнага палітычнага дыскурсу – стратэгіі маніпулявання масавай свядомасцю, з другога боку, значна акрэсленая ўнутранай кантэкстнай спецыфікай, вызначаецца стратэгіяй волевыяўлення. Суадносіны названых стратэгіяў дзеля нагляднасці пададзім у выглядзе схемы:

<sup>1</sup> [Online], <http://shumilina.by/bel/навіны/палітыка/455/comments/> [доступ 05.10.2014].

<sup>2</sup> И. У х в а н о в а - Ш м ы г о в а, *Каузально-генетический подход в контексте лингвистики дискурса*, Минск 2014, с. 118.

### Схема 1. Суадносіны стратэгіі палітычнага дыскурсу

маніпулятыўная стратэгія → стратэгія нацыябудаўніцтва → стратэгія  
волевыяўлення

Дзеля зручнасці апісання стратэгічнага патэнцыялу выбаркі, якая транслюе скрытыя сэнсы, згуртаваныя ў адзін **тэматычны блок 'аб'яднанне'**, нагадаем яшчэ раз, што камунікатыўная стратэгія, якая разглядаецца ў якасці складанага моўнага знака, патрабуе звярнуцца да аналізу як экстралінгвістычнага, так і вербальнага зместу. Паколькі стратэгія палітычнага волевыяўлення мае тэматычна-сфакусаваную (альбо суб'ект-прадметную) накіраванасць – тэму 'аб'яднанне', то арсенал больш дробных стратэгіі тэматычнага плана як складнікаў стратэгіі волевыяўлення, "**суб'ектыўнае аб'ект**, робячы яго сузалежным суб'екту, яго мэтам і задачам"<sup>1</sup>. Аснову камунікатыўнай стратэгіі, на ўзроўні псіхічнага, складаюць інтэнцыянальныя дзеянні, альбо інтэнцыі, намеры. Менавіта яны ў спалучэнні з унутранымі і вонкавымі матывамі дазваляюць раскрыць сэнс стратэгіі. На падставе рытарычнага падыходу растлумачым нашыя разважанні.

1. Лексікон палітычнай эліты 2016 года пазбавіўся зняважлівых ацэначных маркераў, афарбаваных тонам некампетэнтнасці, у адрас свайго палітычнага апанента, накшталт *змагары, свядомыя, пятая калона, памяркоўныя*. Маецца на ўвазе скрытае выдаленне стратэгіі выкрывання беларускамоўнага "ўнутранага ворага".

Але тут паўстае пытанне: а як жа ўсё пачалося? Справа ў тым, што першая прамова А. Лукашэнкі на Дзень Незалежнасці 27 ліпеня 1994 года прагучала на роднай мове<sup>2</sup>, пасля якой, як піша аўтар гэтай прамовы А. Федута, "все и начали анализировать: что это значит, хорошо или плохо он выступает. И когда он прочитал все эти комментарии (а тогда все печаталось в газетах, а не в интернете), то в следующий раз отказался выступать по-белорусски. [...] Это была первая и единственная речь, где он упоминал национальных героев Беларуси, начиная от Константина Острожского и заканчивая Петром Машеровым. И это была попытка действительно объединить нацию, создать новый ряд исторических личностей, среди которых каждый из белорусов находил кого-то своего, кого он хотел бы уважать. Эта попытка, благодаря и коллегам-журналистам, и прежде всего политикам, была, к сожалению, не понятной обществу. И Александр Лукашенко закончил эти попытки. Он пошел путем, который казался ему абсолютно правильным, и, к сожалению, не совсем соответствовал интересам Беларуси как национального государства"<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> *Ibidem*, с. 119. Выдзяленне тлустым шрыфтам зроблена аўтарам цытаты.

<sup>2</sup> За ўсе гады кіравання дзяржавай Аляксандр Лукашэнка прамаўляў на роднай мове лічаныя разы.

<sup>3</sup> А. Федута, *Не надо смеяться над белорусским языком Лукашенко* [online], [http://udf.by/news/main\\_news/104960-feduta-ne-nado-smeyatsya-nad-belorusskim-yazykom-lukashenko.html](http://udf.by/news/main_news/104960-feduta-ne-nado-smeyatsya-nad-belorusskim-yazykom-lukashenko.html) [доступ 28.08.2016].

Гэтыя радкі пераконваюць нас не столькі ў тым, як палітычная свядомасць асобнага суб'екта палітыкі вызначае далейшую прывабнасць і сваіх палітычных апанентаў, і сістэмы каштоўнасцяў цэлай нацыі, колькі ў тым, якую ролю адыграе *Я* ў дачыненні асобных і грамадскіх складнікаў індывідуальнай свядомасці чалавека. Аб гэтым у свой час пісаў псіхолаг К. Юнг: “Змяненне ўстаноўкі асобнага чалавека пераўтвараецца ў пачатак змянення псіхалогіі нацыі. Вялікія праблемы чалавецтва яшчэ ніколі не вырашаліся праз усеагульныя законы, але заўжды вырашаліся толькі праз абнаўленне ўстаноўкі асобнага чалавека”<sup>1</sup> [пераклад з рускай мовы – наш].

2. Сталі прыкметна паніжацца падкрэсленыя агрэсіўнасць і падзронасць з боку кіраўніка дзяржавы ў адрас роднай мовы, беларускамоўных грамадзян і гісторыі Беларусі.

Для параўнання прапануем фрагменты вусных выступленняў Прэзідэнта Беларусі з 01.12.1994 года па 22.04.2014 год, адначасова звяртаючы ўвагу на тое, што на працягу 20 год кіравання дзяржавай рыторыка яе кіраўніка замоўчвала нацыяўтваральны патэнцыял агульных каштоўнасцяў: гісторыі, культуры і роднай мовы (Табліца 1).

Ад 22 красавіка 2014 года з боку Прэзідэнта пачынаецца “рытарычная адліга”, што выяўляецца ў выніку супастаўлення інтэнцыянальных дзеянняў у храналагічным парадку. Назіраецца паступовае змяненне танальнасці палітыка: ад рашучай і пагражальнай (2. 1) да алармісцкай (2. 2), дарадчай (2. 4), павучальнай (2. 3), (2. 5) і канстатуючай (2. 6).

**Табліца 1<sup>2</sup>. Стратэгіі тэматычнага плана і іх выяўленне ў тэрмінах інтэнцыянальных дзеянняў**

| Прыклады                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | Стратэгіі тэматычнага плана                                                | Інтэнцыянальныя дзеянні                                                                                |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| (2. 1) 1.12.1994.<br>“/ Люди, которые говорят на белорусском языке, не могут ничего делать, кроме как разговаривать на нём, потому что по-белорусски нельзя выразить ничего великого. // Белорусский язык – бедный язык. В мире существует только два великих языка – русский и английский.” <sup>3</sup> | <u>стратэгія канфрантацыі</u><br>Крытыка ў адрас беларускамоўнага Другога. | / Поўнае адмаўленне супольнага мінулага беларускага народа // сцвярджанне мізэрнасці беларускай мовы / |

<sup>1</sup> К.Г. Юнг, *Психология бессознательного*, пер. с нем., Москва 2001, с. 10.

<sup>2</sup> Нахіленымі рыскамі пазначаны межы інтэнцыянальных дзеянняў.

<sup>3</sup> [Online], <http://europeanbelarus.org/ru/news/2012/2/24/3941/> [доступ 05.08.2016].

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| (2. 2) 22.04.2014.<br>“/ Великий русский язык будет свободно развиваться в Беларуси, так же, как и наша “матчына родная беларуская мова”. // Если мы потеряем русский язык – мы лишимся ума! // Если мы разучимся говорить на белорусской “мове” – мы перестанем быть нацией! /” <sup>1</sup> .                   | <u>стратэгія канфрантацыі</u><br>Абарона білінгвізму.                                                   | /Абяцанне захаваць білінгвізм у краіне // трывога-заклапочанасць згубіць расійскую мову як адзіны гарант інтэлектуальнага развіцця беларусаў // трывога-пагроза страціць беларускую мову як падмурак нацыі /                                                                                                                                                                                                                       |
| (2. 3) 29.09.2014. “/ По-белорусски, скажу откровенно, дома и в быту мы разговариваем меньше. // Тогда, возможно, необходимо в школе дать еще один час в пользу белорусского языка вместо английского? /” <sup>2</sup> .                                                                                          | <u>стратэгія канфрантацыі</u><br>Падкрэсленая прапанова распачаць перамены.                             | /Заклапочанасць стратай роднай мовы // няўпэўненасць, якая перадае спадзяванне на рэабілітацыю роднай мовы /                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| (2. 4) 09.08.2016.<br>“/Хватит этих реформ в образовании – надо совершенствовать то, что есть. // Надо дать нормальные учебники, прежде всего, учебники истории в школы, чтобы дети понимали, что происходило вчера в нашей стране. Взгляд в прошлое – это взгляд в будущее. // Не мне вас учить. /” <sup>3</sup> | <u>стратэгія канфрантацыі</u><br>Заклік да пераменаў.                                                   | /Забарона на бясконцыя рэформы ў сістэме адукацыі, у выніку якіх упаў прэстыж прафесіі настаўніка і панізіўся ўзровень падрыхтоўкі навучэнцаў, асабліва па фізіцы і матэматыцы, што ў сукупнасці стварае пагрозу нацыянальнай бяспецы // парада з мэтай захавання супольнага мінулага // прызнанне кампетэнтнасці адпаведных дзяржаўных устаноў у справе нацыябудавання (таксама абвінавачванне ў бяздзейнасці; таксама пагроза) / |
| (2. 5) 09.01.2014.<br>“/Пришло время выделить то, что станет объединяющей всех граждан белорусской идеей, в которую поверят все – от академика до крестьянина, –                                                                                                                                                  | <u>стратэгія канфрантацыі</u><br>Заклік да аднаўлення супольнага гістарычнага мінулага, да патрыятызму. | /Неабходнасць фармулёўкі нацыянальнай ідэі // прапаганда нацыястваральных катэгорый /                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |

<sup>1</sup> [Online], <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=P014p0001> [доступ 05.08.2016].

<sup>2</sup> [Online], [http://by24.org/2014/09/29/lukashenko\\_ordered\\_to\\_activize\\_studying\\_of\\_belarussian\\_language/](http://by24.org/2014/09/29/lukashenko_ordered_to_activize_studying_of_belarussian_language/) [доступ 06.08.2016].

<sup>3</sup> [Online], <http://edu.gov.by/news> [доступ 28.08.2016].



|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>считает Президент. // – Ее основанием является патриотизм, готовность беречь свое наследие. А эти чувства не передаются на генетическом уровне. Их нужно формировать через интерес к истории, культуре своего народа. /<sup>1</sup></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| <p>(2.6) 07.10.2016.<br/>1) “/Мы нация, // а у каждой нации есть свои признаки национально-го, и главное, кроме территорий, суверенитета и так далее, это язык. // Почему мы должны отказать от белорусского языка? Почему? / 2а) / Еще говорят: “Вот мы, белорусы, мало “размаўляем”, пишем на “беларускай мове”... “Русской у нас больше”. // 2б) / Да господь с вами! Я недавно приводил пример, я живу этим. В пятом, шестом классе у нас английского языка по четыре-пять часов, а наши доморощенные в Министерстве образования доработались до того, что “беларуская мова і літаратура” – два. / 2в) / Так почему мы не говорим, что здесь перекося? // Правда, после моего замечания час добавили. // Я посмотрю еще”. /<sup>2</sup></p> | <p><u>Перакрыжаванне стратэгіі:</u><br/>1) <u>канфрантацыйнай</u> Заклік адчуць сябе нацыяй.<br/>2а) <u>пазіцыйнай</u> Маніпуляванне нацыянальнай праблемай.<br/>2б) <u>пазіцыйнай</u> Крытыка ў адрас Другога.<br/>2в) <u>канфрантацыйнай</u> Падкрэсленая зацікаўленасць у вырашэнні пытання</p> | <p>1) / Признание нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў // прызнанне за мовай нацыятворчай патэнцыі // немагчымасць адмовіцца ад роднай мовы / 2а) / абвінавачванне тытульнай нацыі за пагарду да роднай мовы // 2б) / абвінавачванне Міністэрства адукацыі за няслушны вучэбны план // 2в) / абурэнне бяздзейнасцю і пагардай да роднай мовы з боку Міністэрства адукацыі // апраўданне // пагроза /</p> |

<sup>1</sup> [Online], [http://president.gov.by/ru/news\\_ru/view/aleksandr-lukashenko-prinjal-uchastie-v-tseremonii-vruchenija-premii-za-duhovnoe-vozrozhdenie-i-spetspremiy-7789](http://president.gov.by/ru/news_ru/view/aleksandr-lukashenko-prinjal-uchastie-v-tseremonii-vruchenija-premii-za-duhovnoe-vozrozhdenie-i-spetspremiy-7789) [доступ 25.10.2015].

<sup>2</sup> [Online], [http://president.gov.by/ru/news\\_ru/view/vstrecha-s-deputatami-palaty-prdstavitelej-i-chlenami-soveta-respubliki-natsionalnogo-sobranija-belarusi-14586/](http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vstrecha-s-deputatami-palaty-prdstavitelej-i-chlenami-soveta-respubliki-natsionalnogo-sobranija-belarusi-14586/) [доступ 07.10.2016].

Перш за ўсё пачнем наш аналіз з “пункта невяртання” – фрагмента прамовы Прэзідэнта 1 снежня 1994 года, тэкставая тканіна якога нясе яўныя сэнсы і такім чынам тлумачыць актуальнасць нашай выбаркі.

Як паказвае прыклад (2. 1), 1 снежня 1994 года – гэта рубаж, які пазначыў немагчымасць вяртання да дэмакратычных каштоўнасцяў беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці і перш за ўсё – роднай мовы. **Нацыяразбуральны**<sup>1</sup> пачатак праяўляецца ў абразліва-агрэсіўнай крытыцы беларускамоўнага *Другога*. Стратэгія волевыяўлення вызначае змест і форму ўсёй прамовы палітыка. Ён не прыводзіць аніякіх аргументаў на карысць сваёй нязгоды з *Другім*, а проста сцвярджае, што пазіцыя *Другога* няслушная. Крытыка нясе яўныя сэнсы – поўнае адмаўленне супольнага мінулага беларускага народа і сцвярджанне мізэрнасці беларускай мовы, і вызначаецца эмацыйна-афарбаванымі стылістычнымі асаблівасцямі маўлення. Так, 1) немагчымасць, цяжкасць выканання дзеяння пазначаецца падвойным адмоўем (*не могуць нічога дэлаць; нельзя выразіць нічога*) з выкарыстаннем часціцы (*не*), безасабова-прэдыкатыўнага слова (*нельзя*), наўмыснага паўтарэння адмоўнага займенніка (*нічога*); 2) функцыянальная абмежаванасць беларускай мовы як сродку камунікацыі<sup>2</sup> пазначаецца прыназоўнікам (*кроме*) у значэнні “апрача; за выключэннем” і дзеясловам (*разгаворивать*) у значэнні “балбатаць; займацца пустымі размовамі, а не справай”; 3) ілакуцыя “абсалютнай ісціны” выводзіцца са сказаў: “[...] по-белорусски нельзя выразить ничего великого”, “Белорусский язык – бедный язык”.

Такім чынам, эксплікатура палітычнай волі А. Лукашэнкі ва ўзоры маўлення (2. 1) наступная: “Беларуская мова не прэстыжная і я вырашыў вывесці яе з ужытку”. А матывам для гэтай эксплікатуры паслужыла некарэктная крытыка беларускай мовы А. Лукашэнкі на Дзень Незалежнасці 27 ліпеня 1994 года з боку сродкаў масавай інфармацыі<sup>3</sup>. Карыстаючыся ўладай, палітык вырашыў пакараць сваіх крыўдзіцеляў іхняй жа зброяй – беларускай мовай.

Зараз праройдзем да рэканструкцыі супрацьлеглай рэчаіснасці, **нацыябудаўнічай**, і пры дапамозе дыскурс-катэгорый<sup>4</sup>, якія злучаюць разам прычынна-выніковыя сувязі і нясуць асноўную сэнсавую нагрузку, паспрабуем паказаць, як на невялікім матэрыяле можна ўбачыць і

<sup>1</sup> У гэтай сувязі можна ўзгадаць яго пазнейшы нацыявызначальны тэзіс: “Белорус – это русский человек «со знаком качества””. Гл.: [online], <http://vz.ru/news/2016/9/12/832052.html> [доступ 14.12.2016].

<sup>2</sup> За мовай прызнаецца выкананне выключна фатычнай функцыі.

<sup>3</sup> А. Федута, *Не надо смеяться над белорусским языком Лукашенко* [online], [http://udf.by/news/main\\_news/104960-feduta-ne-nado-smeyatsya-nad-belorusskim-yazykom-lukashenko.html](http://udf.by/news/main_news/104960-feduta-ne-nado-smeyatsya-nad-belorusskim-yazykom-lukashenko.html) [доступ 28.08.2016].

<sup>4</sup> Маецца на ўвазе “тэхніка адкрытага каментавання”. Гл.: И. У х в а н о в а - Ш м ы - г о в а, *Каузально-генетический подход в контексте лингвистики дискурса*, Минск 2014, с. 199–213.

адзінкавы, і тыповы змест, а значыць, і нейкім чынам зразумець палітыка, які, як здаецца, спрабуе выправіць памылкі 20-гадовай даўніны. І робіць ён гэта асцярожна, аб чым сведчыць планамернае размеркаванне стратэгий. Спачатку згадвае пра білінгвізм (2. 2), затым прапануе перамены ў дачыненні беларускай мовы (2. 3), пасля заклікае да перамен і згадвае гістарычнае мінулае (2. 4), потым патрабуе працаваць нацыянальную ідэю (2. 5) і, нарэшце, канстатуе факт нацыянальнага адзінства, звяртаючы ўвагу на гаротны стан галоўнага нацыяўтваральнага чынніка – роднай мовы (2. 6). Але ці такія шчыры ў сваіх поглядах палітык? Афіцыйны дыскурс маніпуляцый з агульным мінулым<sup>1</sup> паказвае, што не. Падтрымліваючы пэўныя інтэрпрэтацыі нацыяўтваральных чыннікаў, уладныя эліты пераследуюць свае палітычныя мэты, напрыклад, імкнуцца легітымізаваць сваю ўладу, спраўдзіць рашэнні, якія прымаюцца, мабілізаваць электаральную падтрымку і г. д. А няшчырасць інтэнцыянальных дзеянняў, як лічыцца ў тэорыі камунікацыі, утварае скрытыя сэнсы, якія вербалізуюцца ўскоснай камунікатыўнай стратэгіяй.

Вернемся да дыскурсу-катэгорый, якія “считваюцца” з нашай выбаркі і якія можна лічыць імпліцытнымі тэндэнцыямі ўвасаблення стратэгіі волевыяўлення:

1) **двухмоўе** (2. 2) і да чаго вядзе страта адной з моў (*Если мы потеряем русский язык – мы лишимся ума! Если мы разучимся говорить на белорусской “мове” – мы перестанем быть нацией!*). У кантэксте гэтай дыскурсу-катэгорыі нельга не заўважыць, як прадстаўнік улады, які адмоўна ставіцца да адной з дзяржаўных моў, насамрэч, з аднаго боку, настальгуе па ёй, дазваляючы сабе ўкрапіны беларускамоўных слоў і выразаў у рускамоўны тэкст (*“матчына родная беларуская мова”, “на белорусской «мове»”*), а з другога – пры дапамозе пазначаных вышэй эмацыйна афарбаваных паралельных прычынна-выніковых сінтаксічных канструкцый звяртаецца за парадай. Упершыню гучыць слова “нацыя”;

2) **беларуская мова** (2. 3): яна гіне, і таму палітык прапануе шукаць паратунак у сістэме школьнай адукацыі;

3) **гісторыя** (2. 4): дзеці кепска ведаюць гісторыю сваёй краіны і таму тэрмінова трэба распрацаваць новыя падручнікі па гісторыі;

4) **нацыянальная ідэя** (2. 5): беларусы – патрыёты, і каб не згубіць гэтае адчуванне, трэба стварыць нацыянальны міф;

5) **нацыяўтваральны патэнцыял роднай мовы** (2. 6): беларусы – нацыя, якая мае ўсе нацыявызначальныя прыкметы, але гэтае адчуванне не магчымае без беларускай мовы. Межы дадзенай дыскурсу-катэгорыі таксама дазваляюць сабе ўкрапіны беларускамоўных слоў і выразаў у рускамоўны тэкст (*мало “размаўляем”, пишем на “беларус-*

<sup>1</sup> Сучасная палітыка нашай дзяржавы вызначаецца непаслядоўнасцю поглядаў на калектыўную гісторыю беларусаў як нацыі.

кай мове”, “беларуская мова і літаратура”), і палітык дае нам зразумець, што і ён як частка нацыянальнага згуртавання мусіць несці адказнасць за захаванне мовы. Рытарычныя пытанні (*Почему мы должны отказаться от белорусского языка? Почему? Так почему мы не говорим, что здесь перекося?*) уяўляюць з сябе шэраг кантэкстуальных імплікатур, што палітык запланаваў як палітычныя высновы, да якіх на падставе агульных ведаў пра бягучую палітычную сітуацыю, на яго думку, павінен прыйсці электарат і перш за ўсё Міністэрства адукацыі.

Такім чынам, пералічаныя сродкі камунікатыўнай стратэгіі волевыяўлення сучаснага дыскурсу ўтварэння беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці дазваляюць зрабіць наступную семантычную выснову: раптоўна, праз 20 год выяўляецца, што мы нацыя, якая губляе нацыяўтваральныя прыкметы – мову, гісторыю і культуру, што галоўны вораг беларушчыны – Міністэрства адукацыі, што тэрмінова трэба ратаваць мову, культуру, гісторыю і што галоўны збавіцель – Прэзідэнт краіны, бо менавіта ён звярнуў увагу на нацыянальную катастрофу. Відавочна, што з-за падобнай саркастычнай танальнасці, не прызначанай для заклікаў да выканання пэўных дзеянняў, гэты дыскурс, дыскурс ініцыяваны дзяржавай, не можа валодаць мабілізуючай сілай.

*Natela Martyssiuk*

**Modern Discourse of Belarusian National Identity Formation:  
Manipulative Strategy Implications Analysis**

**A b s t r a c t**

The article deals with the peculiarities of the current Belarusian national identity building process. On the basis of the notion of a communicative strategy as a discourse category that conveys nation building meanings, the political mobilisation weakness of the present-day Belarusian national identity is revealed.